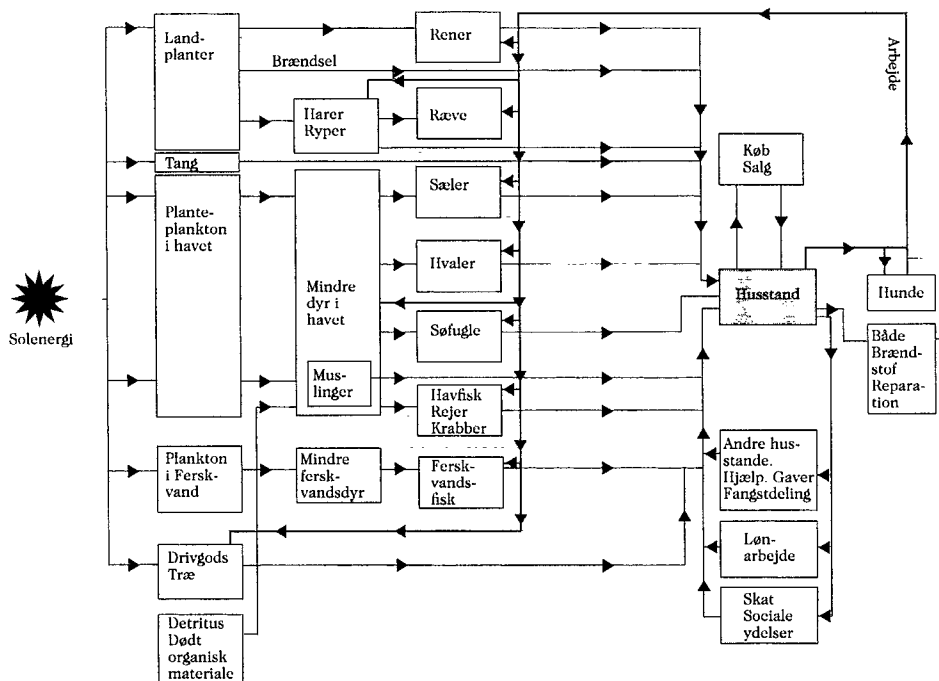

Inuits plads i det økologiske system

Tekst og fotos: Ole Hertz

Uddrag af bogen »Økologi og levevilkår i Arktis – Uummanarmiut«
Chr. Ejlers' og MS forlag. Kbhvn. 1995

Forenklet energimodel af en husstands plads i det økologiske system.

I en beskrivelse af inuits overlevelsesstrategi og funktion i det arktiske økosystem kan det være en fordel at konstruere en model af de fødekæder og fødenet, som en fanger- og fiskerhusstand er i forbindelse med i løbet af et år.

Det gælder for enhver husstand om at sikre en tilførsel af den energi, der er nødvendig for at livet kan opretholdes.

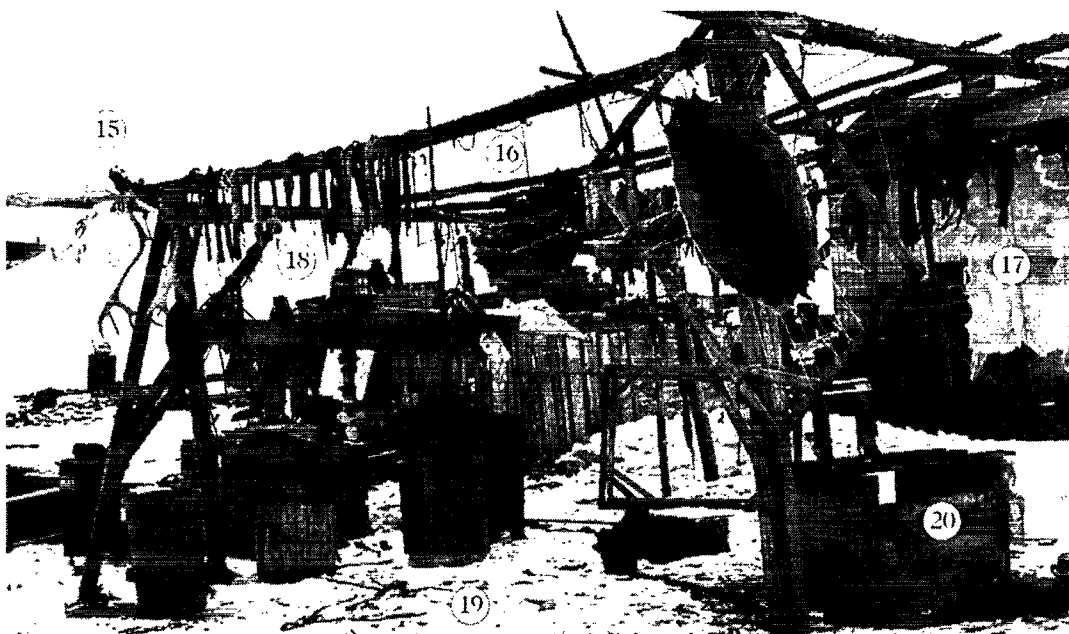
Det ses af modellen, at mange forskellige former for energi tilstrømmer husstanden i form af fisk, fangstdyr, fugle,

Ole Hertz er etnolog med økologi som speciale. Han har i en lang årrække arbejdet med økologiske forhold i Grønland i forbindelse med fangst, fiskeri og forureningsproblemer.

Årscycluskema, fangst og fiskeri af vigtige arter												
Måned:	j	f	m	a	m	j	j	a	s	o	n	d
Ringsæl												
Grønlandssæl												
Remmesæl												
Klapmyds												
Narhval												
Vågehval												
Hellefisk												
Fjordtorsk												
Torsk												
Havkat												
Ørred												
Lodde												
Havkal												
Edderfugl												
Lomvie												
Mallermuk												
Gråmåge												
Ride												
Tejst												
Fjeldrype												
Vigtigste fangstperiode												
Nuværende fredningstid												
Skemaet viser fangstperioder for de vigtigste af de udnyttede dyrearter. De forskellige arter supplerer delvis hinanden. Fredningsbestemmelser har begrænset fangstperiodernes længde, i forhold til tidligere.												

Kødstativer fra Illorsut (øverst) og Qarsut (nederst). Stativer og forråds-huse afspejler årets fangstaktiviteter og den store alsidighed der er i udnyttelsen af de biologiske res-sourcer. Den traditionelle ud-nyttelse af mange for-skillige arter (1 Umq. omkring 54 dyrearter), var en sikring mod populations-svingninger og æn-dringer i dyrenes fo-rekomst og tilgænge-lighed.

- 1) Kajak til iskantfangst efter småhvaler.
- 2) Tørret hellefisk.
- 3) Ødelagt sælgarn til brug under isen.
- 4) Tørret hajkød fra efterårsfiskeri.
- 5) Gråmåger.
- 6) Åbentvands garn til fangst af hvidhvaler.
- 7) Skindringe fra remmesæl.
- 8) Skydeslæde til fangst af sæler på isen.
- 9) Ketsjer til fangst af lodde/ammassat.
- 10) Jolle med langline til fiskeri og fangst.
- 11) Istuk til at hugge hul i isen med.
- 12) Stump af ørredgarn til fiskeri.
- 13) Is til drikkevand.
- 14) Tørret sæl og hvalkød.
- 15) Rentak fra renjagten.
- 16) Sælkind.
- 17) Hundeskind.
- 18) Påhængsmotor.
- 19) Tønder med sælspek.
- 20) Kasse med hellefiskegarn.

gaver, trækraft fra hunde, brændsel, hjælp fra naboer m.m. Modellen afspejler den strategi, der normalt anvendes i inuitsamfund, nemlig en bred udnyttelse af mange forskellige ressourcer. For at modvirke svingningerne i de biologiske ressourcers tilgængelighed udnytter man altså en lang række forskellige dyrearter og fangstpladser, hvor hovedvægten i perioder kan ændre sig fra art til art. At strategien har fungeret ses af, at de tidligere sultperioder næsten altid skyldtes dårligt vejr eller isforhold, der forhindrede at man kunne komme ud til fangstdyrene, og ikke at der ikke var nogen dyr.

Der er altid fangere og fiskere, som eksperimenterer med nye former for madding og redskaber og forsøger at finde nye fangst- og fiskepladser. Selv om et fangstområde ikke udnyttes i dag, er det alligevel en del af et udnyttelsesmønster, der tilstræber en bæredygtig ressourceudnyttelse ved at fordele fangsten og fiskeriet på forskellige områder, næsten som i et rotationssystem.

I traditionelle jægersamfund andre steder i verden regner man med, at der kun skal udnyttes omkring 1/5 af områdets øjeblikkelige bæreevne, hvis man skal have en sikkerhedsmargin mod ændringer i fangstdyrbestanden.

Ud over de skiftende muligheder for fangst og fiskeri er man også afhængig af afsætningsmuligheder og priser og af fredningsbestemmelser og kvoter.

Strategien kræver både en specialisering i fangst og fiskeri og en fleksibilitet i erhvervsteknologien, der gør det muligt at skifte fra en ressource til en anden. I det øjeblik man udelukkende koncentrerer sig om een art og har investeret alt

og lånt penge, der skal afdrages med renter, for at købe specialredskaber og både, bliver man mere sårbar over for en eventuel nedgang i den udnyttede fiskebestand. Det er den udvikling, der er i gang nu i forbindelse med fiskeriet af hellefisk.

En traditionel sikring af energitilførslen er at oparbejde forråd i form af brændsel, hundefoder eller tørret og frosset kød til familien. Især tidligere, da der ikke var butikker, var det vigtigt at have forrådslagre til de mest kritiske perioder af året.

Ved siden af den høst, der kan tages gennem fangst og fiskeri, vil de fleste husstande også prøve at sikre sig, at et eller flere medlemmer har en lønindtægt. Det kan være ved salg af kioskvarer, husflid, arbejde i fiskeindustrien, undervisning, rengøring m.m. En eller to pensionister i en husstand kan også være en stor økonomisk hjælp. Forbavsende mange husstande har en eller anden form for supplerende lønindkomst ved siden af salget af fangst- og fiskeprodukter – selv i de mindste bygder.

I en bygd som Ukkusissat med 190 indbyggere og 40 husstande arbejdede omkr. 9 personer i butik og kiosk, 2 i elværket, een med vandbæring, een på kommunekontoret, een som jordemoder, 7 som lærere, 5 med rengøring, een med vandtanken og et skiftende antal (omkr. 8) på fiskefabrikken (1990).

I de perioder, hvor antisælffangstkampagnerne var stærkest, og skindpriserne derfor var helt i bund, var der direkte pengemangel i mange fisker- og fangerhjem. Husstandsindkomster på omkring 20.000 kr. om året var almindelige i slutningen af 70'erne, før hellefiskeriet med

Forårssælget sættes.

garn rigtigt var kommet i gang, og af dette beløb gik ca. halvdelen til erhvervsdriftsudgifter. Resten skulle dække opvarmning, butikskost, tøj, tobak m.m.

Overgangen til et større hellefiskeri er et eksempel på, hvordan man har været parat til at skifte mellem forskellige biologiske ressourcer i området. Spørgsmålet er nu, om der på grund af de voksende økonomiske behov er noget alternativ efter hellefiskene.

Sociale forhold af økologisk betydning

Fleksibilitet i udnyttelsesmønsteret af de biologiske ressourcer, og fleksibilitet i det sociale system kan ses som en tilpasning til de særlige arktiske levevilkår.

Autoritetssystemet har i høj grad bygget på viden og kunnen, og ikke på nedarvede rettigheder (lige bortset fra forholdet mellem forældre og børn). Det har været med til at sikre, at de beslutninger, der skulle træffes i forbindelse med fælles erhvervsaktiviteter, bundede i en vis mængde fornuft. Viden og erfaring er nogle af de vigtigste redskaber, hvis man vil leve i Arktis.

Kendskab til lokalområdet er en nødvendighed, hvis man skal gøre sig håb om en vellykket fangst, og hvis man skal kunne bevæge sig nogenlunde sikkert rundt mellem strømsteder og skær. Fangst-erfaringer og viden bliver stadig tillagt stor betydning og giver social prestige og lederroller, men det behøver ikke være den samme, der er specialist på alle områder. Den der ved mest om hvalfangst, er leder på fælles hvalfangst, men måske er det en helt anden der er leder på renjagt eller fuglefangst. (Til gengæld kan det godt være den bygderåds kandidat, som

har det flotteste hundespand, der får flest stemmer ved et politisk valg).

Det traditionelle bosætningsmønster var også fleksibelt. Tidligere kunne man med års mellemrum flytte vinterbosteder inden for et større fangstområde, så jagtpresset på den måde blev fordelt. »Fremmede« familier kunne slå sig ned på andres vinterbopladser og overvintre sammen med folk dér, hvis det var steder med et godt fangstgrundlag. Nu er det mere almindeligt, at koner og børn bliver hjemme, mens fangerne i perioder under fangstrejser slår sig ned i andre bygder hos venner og slægtninge der. Der hersker en udbredt gæstfrihed over for folk udefra, og under ugunstige vejr- eller isforhold er det ikke noget problem at finde husly hos en lokal familie i en bygd, og det er tilsyneladende lige meget om gæsten bliver i tre dage eller tre uger. Folk fra bygderne, der tager på sæsonarbejde i andre kommuner, bor på samme måde hos slægtninge og venner der.

Navneopkald var en traditionel måde at oprette et socialt netværk på til folk andre steder på kysten.

Navneopkald bruges stadig og går ud på, at et menneske der dør helst skal have en anden person opkaldt efter sig. Opkalder man f.eks. en pige efter en drengs afdøde bedstemor, kommer de to i familie med hinanden. I hver fald tidligere skulle drengen vise pigen respekt og kalde hende bedstemor, selv om han måske var meget ældre end hun. På den afdøde bedstemors fødselsdag skulle pigen have gaver, og det slægtskab, der herved var oprettet mellem de to familier, kunne bruges til at legalisere, at folk fra den ene familie kunne tage ophold

Skolearbejde.

hos den anden i forbindelse med fangstrejser, sæsonarbejde eller almindelige besøgsrejser. Man kan godt have fornavne fra flere personer. Nogle mener at den der modtager navnet, får overført nogle af de bedste egenskaber fra den afdøde.

I Grønland er al jord fælleseje, og rettigheder til fangst- og fiskepladser kan

heller ikke monopoliseres eller købes. Faste garnpladser til hvalgarn og sælgarn kan kun opretholdes, så længe de er i brug. Man kan afmærke et garnsted, man vil tage i brug, men hvis man ikke har sat sit garn ud i løbet af de følgende tre-fire dage, kan enhver anden tage stedet i brug. Nogle garnsteder har været

Slædehundene følger fangerens flænsning af blåsider, de unge grønlandssæler. Der plejer at vanke nogle godbidder.

brugt af den samme familie gennem flere generationer, men det er kun »deres«, fordi de hvert år har brugt dem. Selv om der ikke officielt er nogen begrænsninger i hvor der må fanges og fiskes, vil der alligevel være en tendens til at der er en slags territorium omkring en bygd, hvor beboerne har en moralsk førsteret, i hvert tilfælde over for helt fremmede. Brugsrettighederne til garnsteder sikrer, at »ejeren« kan regne med at kunne bruge de kendte steder, og de forhindrer, at der ikke dagen før man skal ud og sætte sit garn har været en anden og optaget pladsen. Nogle steder, f.eks. omkring bygderne Qaarsut og Niaqornat, er næsten enhver pynt optaget som personligt hvalgarnsted. Garnfangsten er yderligere

reguleret gennem kommunale vedtægter, som bestemmer hvor tæt man må sætte garn ved siden af andres.

De fælles rettigheder til fangstpladserne sikrer, at alle der har lyst og mulighed for det, kan udnytte de ressourcer, der er i området. I de tilfælde, hvor der er familiebrugsrettigheder, er det som regel i forbindelse med hvidhvalgarn sat fra kysten og ørredfiskepladser. Ved de større ørredelve overalt i Vestgrønland blev der tidligere bygget stendæmninger, nogle steder med jernruser, og her var det ofte bestemte familier, der havde brugt til teltpladser, rygeovne og fiskepladser. Brugsrettighederne ser ud til især at være knyttet til udnyttelsen af de arter, hvis forekomst er lokalt og tidsmæssigt begrænset.

Det er de lokale fangere og fiskere der har det største kendskab til terræn og ressourcer. Betydningen af lokalkendskab og samarbejde mellem brødre og fædre og sønner kan bl.a. ses af, at det overvejende har været kvinderne, der flyttede til et nyt bosted, når de blev gift, mens mændene blev boende.

I dag flytter unge meget rundt i forsøg på at skaffe arbejde. Tidligere tog mange på sæsonarbejde på rejefabrikkerne i Diskobugten, men nu er der ikke mere så mange muligheder dér. Fiskefabrikken i Uummannaq giver nogen mulighed for arbejde, og mange unge fra bygderne drømmer om beskæftigelse der, men det kan være svært at finde en mere vedvarende bolig. (I 1990 var der omkring 100 personer på venteliste til en bolig i Uummannaq by, mens boligproblemerne stort set var løst for bygdernes vedkom mende). Officielt var der i 1993

Vordende fangerhustruer med glimt i øjet.

Fuglefangst. Tateratter kan lokkes på skudhold ved at vifte med en vinge.

omkring 17% arbejdsløse i kommunen (især i byen), men arbejdsløsheden er svingende fra årstid til årstid. Den er som regel størst i januar, mens man venter på at isen bliver god nok, og om foråret hvis isen er blevet for dårlig. I de perioder kan kommunen sætte beskæftigelsesarbejder i gang med støtte fra Hjemmestyret, f.eks. små vejarbejder i byggerne.

Befolkningens fordeling, spredt rundt om i kommunen på forholdsvis små bygger, er en nødvendighed i forbindelse med fangererhvervet. Det er nærmest som at bo midt i sit spisekammer, og der spares energi og brændstof, fordi der er

kort til de lokale fangstpladser, og samtidig mindskes den uro og de forstyrrelser, som fangstdyrene er følsomme overfor. Trafikken mellem beboede steder følger derfor altid et bestemt slædespor.

En husstand udvikler sig gennem tiden ved, at medlemmer fødes og dør, og der kan være perioder med mange medlemmer og andre med få. Undervejs ændres husstandens behov for energitilførsler og dens evne til at skaffe denne energi ved hjælp af beboernes arbejds-evne.

Husstandens viabilitet eller levedygtighed er traditionelt blevet sikret gennem

sociale relationer, moralregler og normer. De fanger- og fiskerhusstande, som ser ud til at klare sig bedst, er dem, der har en eller flere voksne sønner der kan hjælpe med i fiskeriet og fangsten. Samarbejde mellem brødre er også almindeligt.

Forskellige fangstdelingsregler og gavegivningstraditioner er led i et gammelt system, som fordele en del af fangsten mellem forskellige husstande. Større fangstdyr der er fanget i fællesskab fordeles efter faste regler. Efter at fangstparterne er bragt hjem, kan de blive yderligere fordelt mellem husstande i form af kødgaver. Systemet er med til at sikre en tilstrækkelig tilførsel af energi til de forskellige husstande, uafhængigt af om den enkelte fanger har været uheldig, syg eller udygtig.

Fangstdelingsregler gælder for deling af større fangstdyr fanget i fællesskab, f.eks. hvaler, hvalros, remmesæler og klapmydser. Nogle fangere bruger de gamle udviklede regler hvor fangstparterne var afhængige af, hvem der først harpunerede byttet, hvem der ramte som nr. to, hvem der dræbte dyret osv.

Til hver fanger svarede bestemte stykker kød og bestemte stykker mataq eller tænder m.m., afhængigt af hvad det var for et dyr. Andre fangere bruger i stedet at uddele parter i lige store dele til deltagerne plus en part til båden, hvis fangsten er sket fra nummerbåd eller kutter.

Der er tit diskussioner om, hvorvidt de gamle regler, der var beregnet til fælles kajakfangst, også skal anvendes ved fangst fra motorbåd.

Kødgavegivning er en gammel tradition, der især tidligere havde betydning

for kødfordelingen. Hver gang der blev bragt en sæl eller en større fangstpart til bygden, var det en social forpligtelse at fordele den til alle husstande, så hvert hus fik kødgaver, der svarede til antallet af beboere. En husstand med mange mindre børn modtog mere kød end den gav væk, og en husstand med flere voksne sønner gav mere kød væk, end den modtog. Gamle mennesker modtog også mere end de gav væk.

Kødgavegivningen var derved med til at forsyne husstande med ekstra energi i perioder, hvor arbejdskraften eller produktionsevnen var svag og behovet stort. Normalt skulle en fanget sæl fordeles, men hvis en fanger bragte flere sæler hjem samtidig, var han kun forpligtet til at give kødgaver fra den ene. Bragte man kun en halv sæl hjem, behøvede man ikke at dele ud af den. Det kunne f.eks. være tilfældet, hvis en haj havde bidt af en garnfanget sæl.

Kødgavegivningen kan også bruges som et symbolsprog, der giver udtryk for giverens forhold til modtageren. Normalt er det sådan, at det er fangerkonen, der bestemmer over den hjembragte sæl, så snart den er båret ind over dørtærsklen. Det er også hende, der fordele eventuelle kødgaver og bestemmer deres størrelse. På den måde kan hun signalere sympati eller antipati ved at give større eller mindre gaver. Bedsteforældre får ofte ekstra store stykker.

Tidligere var der helt faste regler for, hvilke stykker af sælen der skulle gives til de forskellige medlemmer af en beslægtet husstand; nu bestemmer fangerens kone, hvad de selv vil beholde, og hvad der skal gives væk – de forskellige dele af en sæl

smager forskelligt! Kødgaverne lægges i en spand med papstykker mellem hver husstands portion, og et par børn bliver sendt rundt med dem. De vil så, når de afleverer kødet, sige at her er der en lille ussel smagsprøve, og modtagerne vil takke mange gange.

En familie man gerne vil ydmyge lidt, kan man give så store stykker, at de bliver flove. En fangerkones gavmildhed er en vigtig del af hendes og mandens omdømme. På den måde kan man have små spil kørende.

Kødgavegivningen har måske også tidligere haft en populationsregulerende funktion. I tiden før skoler og butikker gjorde folk mere bofaste, var det sædvanligt på de små vinterboplads at løse konflikter mellem husstande ved, at den ene part flyttede væk. Sælkød havde større betydning i den daglige husholdning, så man mærkede tydeligt, hvis kødgaver udeblev.

Så længe der kun bor få mennesker på en boplads, i forhold til områdets bæreevne, kan der gives kødgaver til alle husstande, men i det øjeblik der begynder at blive så mange beboere, at een sæl ikke mere kan deles ud i fornuftige portioner til alle, vælger man at give til sin familie og nærmeste venner.

Der sker på den måde en gruppering af bygdebefolkningen, som kan være med til at svække den fællesskabsfølelse, der var på mange af de mindre steder, og

måske har det medført, at eventuelle konflikter lettere har fået folk til at flytte væk. Ressourcegrundlaget blev på den måde igen mere bæredygtigt.

Den gang man ikke havde speedbåde, og det var nødvendigt at ro i kajak til fangstpladserne, kunne det blive et problem, hvis for mange fangere skulle udnytte samme område. Jo længere man var tvunget til at ro for at få fangst, jo mere var man motiveret til at slå sig ned et nyt sted i en passende afstand fra de andre. Men samtidig var der en vis tryghed ved at bo sammen med andre, så man kunne hjælpe hinanden i nødsituationer og underholde hinanden i mørketiden.

I dag, hvor beboelsesmønstret er ændret, og der er mulighed for social sikkerhed fra kommunens socialforvaltning, er kødgavegivningens subsistensmæssige betydning ikke så stor, men den har stadig en social funktion for dem, der er omfattet af den.

En fisker eller fanger vil altid sørge for at nævne for andre, hvor han vil hen, før han tager af sted. Det giver en vis sikkerhed, selv om man ikke altid reagerer lige hurtigt på, at folk ikke vender hjem til sædvanlig tid. En fisker fra Ukkusissat, der fik vrøvl med sin påhængsmotor, måtte ro i tre dage for at komme hjem, men hvis han havde været længere tid om det, ville andre nok være taget ud for at se efter ham, blev det fortalt.

Artiklen bringes med tilladelse fra forfatteren, Chr. Ejlers' og MS forlag.